

LA HISTÒRIA POLÍTICA A CASTELLA I LLEÓ

MARGARITA CABALLERO DOMÍNGUEZ, CARMELO GARCÍA ENCABO

Els autors plantegen les característiques i dificultats de portar a terme un balanç historiogràfic de les últimes dècades sobre la contemporaneïtat castellanoleonesa en el camp de la història política, un objecte territorial d'estudi que no ens ve donat per un passat històric comú o per uns senyals d'identitat específiques i pròpies, sinó que es constitueix com a fruit d'una realitat present que l'imposa i el determina.

Realitzar un balanç historiogràfic de les últimes dècades sobre la contemporaneïtat castellanoleonesa atenent específicament a la visió política comporta un seguit de dificultats per l'ambigüitat i la indefinició dels conceptes inclosos en la formulació proposada. Algunes d'aquestes dificultats tenen un caràcter general, com per exemple: a què denominem en aquests moments història política? o, què entenem per història local? D'altres, en canvi, són específiques de l'objecte geogràfic d'estudi, és a dir, de Castella i Lleó.

Pel que fa a la història política, un cop «rehabilitada» del seu passat positivista i exclusivista, és obvi que en la historiografia espanyola –i l'àmbit castellanoleonès no n'és una excepció– coexisteixen enfocaments molt diversos que van des de les versions més clàssiques de la narració fins a visions molt més complexes sobre la realitat del poder, principalment quan han quedat abolides les fronteres analítiques entre els àmbits polític, econòmic, social, etc. Així, encara que circumscrivim l'anàlisi política als objectes que tradicionalment se li adjudiquen com a més propis –processos electorals, institucions, partits polítics, etc.– no es pot entendre ni explicar res si ens limitem al camp estrictament polític. En aquest sentit, seria difícil prescindir d'alguns estudis –com per exemple, per esmentar-ne només alguns dels més significatius, els de García Sanz o Robledo Hernández– si pretenem entendre la realitat política del nostre àmbit concret d'estudi. En tot cas, en definitiva, serà bo recordar les paraules d'E. Fox i E. Genovese: «La història, quan transcendeix la crònica, el romanç i la ideologia [in-

cloent-hi versions d'esquerra] és principalment el relat de qui domina a qui i de quina manera».

I si el debat queda obert pel que fa a què és, què suposa i què pretén la història política, no resulta menys complex el panorama quant a la denominada història local amb tota la cohort de versions i hipotètiques o reals virtualitats. Sense entrar de ple en el debat i deixant de banda per endavant la pretensió, potser impossible, d'elaborar una definició –«tota definició és una presó», deia Febvre–, no hi ha dubte que hem de valorar i efectivament valorem els avantatges que ofereix la reducció del marc territorial d'estudi –entre d'altres coses, permet aprofundir més i considerar més variables, i també el seguiment de processos en temps llargs–, però, com és sabut, tot això no és, ni de bon tros, consubstancial a la història local, tot dependrà del plantejament teòric, de l'enfocament, de la metodologia, etc., que adopti l'historiador –tant si és un historiador local com general–. I és que en el fons, per molt tòpic que sembli, el que existeix realment és la bona o la mala història, independentment de l'àmbit geogràfic elegit. Per tant, considerem que en realitat la història local no té una entitat pròpia ni cap altra especificitat respecte de la problemàtica general del coneixement històric que no sigui la derivada d'una limitació quantitativa, que no qualitativa, de l'objecte sotmès a anàlisi, però sense constituir una finalitat en si mateixa, ja que lluny d'esgotar-se en l'«esmicolament» d'aquest objecte aspira a servir de base i a suscitar i plantejar interpretacions de més abast territorial. En aquest sentit, ja fa alguns

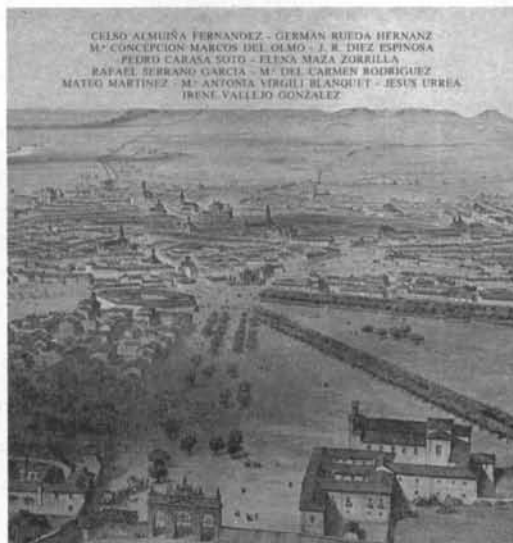
anys que Carlos Forcadell, en una encertada anàlisi de les conseqüències de la «fragmentació espacial» en la historiografia contemporània espanyola, denunciava «la ausència de síntesis o el temor y la falta de atrevimiento para emprender síntesis explicativas e interpretativas de diverso alcance».¹

Cal tenir presents aquestes consideracions sobretot quan, com és el cas que ens ocupa, ens referim a un objecte territorial d'estudi que no ens ve donat per un passat històric comú o per uns senyals d'identitat específics i propis, sinó que es constitueix com a fruit d'una realitat present que l'imposa i el determina. Efectivament, la nova realitat política, sorgida l'any 1978 a partir de l'Estat de les Autonomies, va fer necessària la construcció d'un marc regional que amalgamés i aglutinés allò que fins llavors, a diferència d'altres comunitats, només havien estat províncies limítrofes –i no en tots els casos– que compartien les característiques i les problemàtiques del que genèricament podem anomenar l'Espanya interior.

Només a partir de la constitució de la comunitat castellanoleonesa es gesten algunes recerques sobre un suposat nacionalisme castellà que tindria la primera formulació en la reedició de les obres de Julio Senador, especialment el seu treball *Castilla en escombros*, i en alguns altres estudis com *La personalidad de Castilla*, d'Anselmo Carretero, o *El regionalismo en Castilla y León*, d'E. Orduña. També inicialment es van celebrar algunes trobades d'historiadors, que de seguida van començar a decaure, l'objectiu de les quals era l'espai de Castella i Lleó –com el «Congreso de Historia de

Castilla y León» celebrat a Valladolid l'any 1982, el que dos anys més tard tingué lloc a Salamanca o el de Lleó de 1988 sobre la «Historia de las Cortes de Castilla y León». En la mateixa sintonia, a mitjan anys vuitanta va sortir a la llum la *Historia de Castilla y León* de l'editorial Àmbito, una iniciativa en el camp de la història que en dates posteriors s'extendrà al de la geografia, l'art, etc., tot donant lloc a les corresponents síntesis regionals. En tot cas, no deixa de ser significatiu que l'espai castellanoleonès brilli per la seva absència en alguns dels reculls historiogràfics més clàssics com, per exemple, la *Historiografía española contemporánea* (1980) de Tuñón de Lara. I és que si bé es pot tenir la impressió que el conjunt de les nou províncies de la Comunitat poden constituir, en alguns aspectes, una unitat com a objecte d'estudi, pel fet que es tracta d'espais que han mantingut unes característiques socials i econòmiques semblants —això sí, comunes també a altres províncies de l'interior— el que ha predominat fins a la dècada dels anys vuitanta han estat recerques limitades als respectius marcs provincials i, en aquest sentit, cada un d'ells compta amb una llarga tradició d'erudits locals aferrats al seu propi feu. Aquesta proliferació de descripcions locals, tan orfes de criteris metodològics com interessades a aplegar dades, no va possibilitar, precisament, la realització de síntesis o l'aplicació d'una història comparada, mentre que només han tingut una relativa utilitat com a fonts indirectes. En qualsevol cas, l'acusada orientació de la recerca històrica cap a allò local, o més exactament, cap a allò localista no ha estat ni més ni menys acusada en l'àmbit castellanoleonès que a la resta d'Espanya, i també en aquest àmbit s'ha anat operant, en bona mesura a l'empara dels departaments universitaris, un procés de renovació historiogràfica en què allò local ha servit per matisar i enriquir allò general i viceversa, si bé queda encara un llarg camí per recórrer i molts problemes per resoldre pel que fa a la integració d'ambdues línies de recerca. Establertes algunes de les característiques de la història política contemporània a Castella i Lleó, una de les quals és, precisament, la fragmentació provincial, podem constatar d'altra banda que la producció històrica és notablement asi-

mètrica, tant pel que fa a les diverses províncies com pel que fa als temes d'estudi. En examinar els repertoris bibliogràfics observem que mentre en algunes províncies, com ara Sòria, ja al final dels anys vuitanta havia quedat traçat el seu esdevenir polític des de l'etapa isabelina fins al franquisme, òbviament amb alguns buits i amb un convenient grau de provisionalitat, en d'altres, com Àvila, a penes s'havien començat a realitzar treballs sobre el desenvolupament polític contemporani.² Entre aquests dos extrems se situen la resta de les províncies en els quals, a més del relatiu abandonament —comú a la resta de la historiografia espanyola— dels dos primers terços del segle XIX, destaquen molt especialment els treballs sobre l'etapa restauracionista i la II República, la major part sobre temàtica electoral.

VALLADOLID EN EL SIGLO XIX

HISTORIA DE VALLADOLID.—VI

Efectivament, les anàlisis electorals, enfocades des de diferents pressupòsits i perspectives, constitueixen una part essencial de la historiografia política castellanoleonesa, i en aquest sentit el llibre de Varela Ortega *Los amigos políticos*, publicat l'any 1977, constitueix una fita important.³ Si bé no se centrava exclusivament en l'espai regional objecte d'aquestes pàgines, l'obra esmentada recollia a la pràctica el seu desenvolupament polític entre 1875 i 1900, alhora que trencava amb bona part de la sociologia electoral vigent en aquella època a

Espanya en plantejar el problema del poder polític unit a l'anàlisi del caciquisme i de la reproducció del sistema polític restauracionista. Tanmateix, Varela considerava només, com ja s'anticipa al mateix títol del llibre, una faceta del que era una qüestió molt més complexa —entre d'altres coses, per exemple, situava els polítics restauracionistes al marge de qualsevol contingència econòmica—, com posteriors investigacions s'encarregarien de demostrar —els «amics» no eren només polítics, sinó també econòmics, socials, culturals... per no dir res de l'amplíssim col·lectiu que es trobava per sota d'ells, i no sempre sotmès, del qual calia tenir molt en compte els interessos i les demandes—. Certament, a partir d'aquell moment i fins a l'actualitat s'han intensificat els estudis sobre temàtica electoral, la qual cosa quedà ben palesa a les Jornades sobre «Caciquismo y elecciones. Realidades políticas en la Castilla de la Restauración (1875-1923)» organitzades pel Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universidad de Valladolid i celebrades a Medina del Campo l'any 1989, durant les quals es va posar també de manifest que existien diferents maneres d'entendre no sols la pròpia temàtica electoral, sinó també la realitat mateixa del poder pel fet que eren qüestionades algunes de les premisses que s'havien mantingut inalterables fins al moment, com la desmobilització de l'electorat o el funcionament exclusivament unidireccional —de dalt a baix— del sistema polític durant la Restauració, un qüestionament que tenia l'exponent més clar en la ponència de Carmelo Romero, «La suplantación campesina de la ortodoxia electoral».

Per tant, els estudis electorals han estat un dels vehicles fonamentals en la recerca de la realitat política de les diferents províncies de la regió, uns estudis que cronològicament, com ja hem indicat, s'han orientat cap a moments històrics molts determinats. Així, al començament dels anys vuitanta la II República es va convertir en l'objectiu d'un seguit de recerques —Romero Salvador a Sòria, Palacios a Burgos i Martín Vasallo a Salamanca—, a les quals van seguir més endavant les de Mateos Rodríguez a Zamora i Palomares Ibáñez a Valladolid.⁴ Al costat d'aquests, i en part com una necessitat historiogràfica a l'hora

d'entendre i explicar la complexa etapa republicana, altres estudis es van dirigir cap al període històric anterior. Entre aquests destaquen les obres de Mª Concepción Marcos –en les quals hi ha subjacent una certa vocació de síntesi, ja que analitza el mapa electoral de la comunitat castellanoleonesa des de la Llei Maura fins al 1936– i la de Carmelo García Encabo sobre Sòria, que anticipa ja en el títol una forma nova –ho era l'any 1989 quan es va portar a terme aquesta investigació– d'entendre les relacions de poder i els comportaments politicoelectorals en substituir el tradicional vot captiu –manipulat per cacics i instàncies governamentals– per un vot que va «de un sitio a otro haciendo gestiones para conseguir algo».⁵ D'altra banda, és inevitable lamentar el buit historiogràfic existent pel que fa als processos electorals en anteriors fases del liberalisme, sobretot quan és com més va més evident que no podem comprendre plenament la praxi politicoelectoral restauracionista si no tenim en compte les experiències de l'etapa isabelina i del Sexenni,⁶ ja que aquesta praxi –i en bona mesura també els seus fonaments teòrics– no fa sinó seguir un camí ja traçat, com ha constatat Margarita Caballero en un estudi territorialment centrat en la província de Sòria però en el qual a més, paral·lelament, es va traçant un marc nacional inexistent pel que fa al món electoral isabelí.⁷ Es tracta, doncs, majoritàriament, d'estudis locals que en el cas de transcendir el marc provincial se situen ja, passant per damunt del regional, en el nacional. Un context en què adquireix més importància, com a primera iniciativa tendent a sistematitzar una anàlisi politico-regional, el projecte de recerca *Las élites políticas castellanas de la Restauración (1875-1923). Un estudio de prosopografía regional*, en el qual hi han col·laborat una vintena d'historiadors, amb Pedro Carasa Soto com a investigador principal i que tingué com a germen les Jornades sobre «Metodología y fuentes para el estudio de las élites en España (1834-1936)», celebrades a Sedano (Burgos) pel desembre de 1991. Partint d'alguns principis historiogràfics comuns, aquest projecte, més enllà d'una mera recopilació d'articles o treballs, es plantejava com a objectiu contrastar, a través de l'anàlisi de les nou províncies de la Comunitat, la relació entre elits i caciquisme. Els seus resultats

es van plasmar en la publicació de dos volums sota el títol genèric *Élites castellanas de la Restauración*. El primer consisteix en un diccionari en què es recull la totalitat dels parlamentaris restauracionistes castellanoleonesos, la qual cosa suposa un apropament a la realitat social, econòmica, cultural, familiar, etc. d'aquests representants, quelcom sens dubte necessari per avançar en el coneixement de la naturalesa del poder i de les relacions que des d'aquest poder s'estableixen amb la resta de la societat. I en aquesta direcció s'orienten el conjunt de monografies sobre els diversos marcs provincials que conté el segon volum i que apareixen precedides d'un intent de síntesi regional amb la consegüent formulació d'algunes hipòtesis al respecte.⁸ La voluntat d'ampliar, completar i aprofundir en aquestes hipòtesis es troba en l'origen d'un altre projecte d'investigació dirigit també per Pedro Carasa Soto, *El poder local en Castilla. Alcaldes y Gobierno Municipal en Castilla (1876-1931)*, que es marca com a objectiu l'anàlisi d'un estrat inferior del poder en el mateix àmbit geogràfic i en el mateix espai cronològic –els orígens i les primeres etapes del liberalisme continua sent una de les principals assignatures pendents dins de la historiografia regional–, una anàlisi que, en bona mesura, ens podrà explicar gran part dels mecanismes d'articulació de les societats rurals.⁹ A causa de les limitacions que imposa el caràcter necessàriament sintètic d'aquestes pàgines, el panorama esbossat no és exhaustiu, però pensem que s'hi recull el més significatiu i, més important encara i útil per continuar avançant, que posa en relleu si més no algunes de les mancances en l'àmbit de la història política en aquesta Comunitat. Sembla obvi que aquesta vella idea, tan ingènua com útil, de construir una «història total» –en aquest cas la Història de Castella i Lleó–, un cop s'hagin investigat els diferents marcs provincials amb el consegüent cúmul de fonts i dades, no es pot prendre gaire seriament. En tot cas, i sense haver de reforçar identitats territorials, es tractaria de cara al futur d'intentar realitzar síntesis, tan provisionals i revisables com es vulgui, en les quals intervinguin categories històriques, hipòtesis i, molt especialment, fórmules comparatives.

1. FORCADELL ÁLVAREZ, C.: «La fragmentación espacial en la historiografía contemporánea: la historia regional/local y el temor a la síntesis», dins *Studia historica. Historia contemporánea*, núm. 13-14, Salamanca, 1995-96, p. 26.

2. VIDAL PELAZ, J.: «Élites políticas en Castilla y León durante la Restauración: Estado de la cuestión», dins CARASA, P. (ed.): *Élites. Prosopografía Contemporánea*, Valladolid, 1994, pp. 281-282.

3. VARELA ORTEGA, J.: *Los amigos políticos. Partidos, elecciones y caciquismo en la Restauración (1875-1900)*, Madrid, 1977.

4. ROMERO, C.: *Soria 1860-1936 (Aspectos demográficos, socioeconómicos, culturales y políticos)*, 2 vol., Soria, 1981; MATEOS RODRÍGUEZ, M.A.: *Zamora en la II República: comportamientos y actitudes de una sociedad tradicional: elecciones y partidos (1931-1936)*, Zamora, 1988.

5. MARCOS DEL OLMO, Mª C.: *Voluntad popular y urnas. Elecciones en Castilla y León durante la Restauración y la Segunda República*, Valladolid, 1995; GARCÍA ENCABO, C.: *El voto peregrino. Elecciones y partidos políticos en la provincia de Soria (1875-1907)*, Soria, 1999. Per la província de Sòria vegeu també BOCIGAS MARTÍN, S.: *Caciquismo y elecciones en Soria (1910-1923)*, Soria, 1995.

6. SERRANO GARCÍA, R.: *La revolución de 1868 en Castilla y León*, Valladolid, 1992; *Idem: El Sexenio revolucionario en Valladolid: cuestiones sociales (1868-1874)*, Valladolid, 1986; IGLESIAS GONZÁLEZ, Mª S.: *Soria en el Sexenio Democrático (1868-1874)*, Madrid, 1988.

7. CABALLERO DOMÍNGUEZ, M.: *El sufragio censitario. Elecciones generales en Soria durante el reinado de Isabel II*, Avila, 1994.

8. CARASA SOTO, P. (dir.): *Élites castellanas de la Restauración*, vol. I: *Diccionario biográfico de Parlamentarios castellanos y leoneses (1876-1923)*, vol. II: *Una aproximación al poder político en Castilla*, Salamanca, 1997; *Investigaciones Históricas*, núm. 15, Universidad de Valladolid, Valladolid, 1995, pp. 11-172.

9. Relacionat amb aquest projecte i coordinat pel professor Carasa Soto al febrer de 1997 es va celebrar a la Universitat de Valladolid un Seminari-Taller sobre «Metodología y fuentes para el análisis del poder local», recollit a *Hispania*, núm. 201, gener-abril 1999, pp. 7-11.

Margarita Caballero Domínguez

Professora titular
d'Història Contemporània
de la Universidad de Valladolid

Carmelo García Encabo

Catedràtic d'Ensenyament
Secundari d'Història a Sòria